

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 84 (2024) 4, 823—834

Besedilo prejeto/Received:10/2024; sprejeto/Accepted:11/2024

UDK/UDC: 004.8:342.7:17

DOI: 10.34291/BV2024/04/Osredkar

© 2024 Osredkar, CC BY 4.0

Mari Jože Osredkar

Umetna inteligenca – prepovedan sad iz raja?

Artificial Intelligence – Forbidden Fruit from The Garden of Eden?

Povzetek: V prispevku bomo pokazali, da je umetna inteligenca v zahodni družbi sestavni del procesa človekovega osvobajanja izpod Božje superiornosti nad človekom. V zahodnem svetu je tisočletje in sedemsto let človek svoje življenje uravnava bo Božji volji, izraženi v Desetih božjih zapovedih. Od razsvetljenstva dalje (18. stol.) pa je Evropa začela Bogu odvzemati avtoriteto in življenje družbe ter posameznikov se je začelo odvijati po „človeški pameti“! Filozofi so objavili smrt Boga, sociologi pa konec religije; v sekulariziranem svetu na mesto Božjih zapovedi človek postavi „Deklaracijo človekovih pravic“. Na gospodarskem področju smo od 18. stoletja do danes priče hitremu razvoju in tehnološkim revolucijam, ki se čedalje hitreje vrstijo druga za drugo. Na videz se človek osvobodi izpod Božje nadvlade (moralno področje); zdi se celo, da je človek stopil na mesto Boga (uspešen pri iznajdbah in razvoju strojev). Človek je omejitve, ki mu jih je nalagal Bog, zamenjal za svobodo. Na današnji stopnji razvoja umetne inteligence pa je človeka postalo strah za preživetje. Morda se bo ravno zaradi strahu vrnil k Bogu oz. k spolnjevanju Božje volje.

Ključne besede: umetna inteligenca, Božje zapovedi, sekularizacija, „Deklaracija človekovih pravic“, strah za preživetje

Abstract: In this article, we will demonstrate that artificial intelligence is an integral part of the process of liberating humanity from God's supremacy in Western society. For 1,700 years in the Western world, human life was guided by God's will as expressed in the Ten Commandments. However, since the Enlightenment (18th century), Europe began to strip away God's authority, and society, along with individuals, started to live according to "human reason." Philosophers declared the death of God, and sociologists proclaimed the end of religion. In a secularized world, the "Declaration of Human Rights" replaced the commandments of God. Economically, from the 18th century to the present, we have witnessed rapid development and successive technological revolutions. It seems that humanity has freed itself from divine domination in the moral sphere; it even appears that humans have taken the place of God, becoming successful in inventions and technological advancements. The con-

straints once imposed by God have been replaced by freedom. However, at the current stage of artificial intelligence development, humanity has begun to fear for its survival. Perhaps it is precisely this fear that will lead humans to return to God, or to once again follow His will.

Keywords: artificial intelligence, God's commandments, secularization, "Declaration of Human Rights", fear for survival

1. Uvod

V Svetem pismu beremo, da je »Bog ustvaril človeka po svoji podobi!« (1 Mz 1,26)¹ Postavil ga je v edenski vrt (2,15) in mu zapovedal: »Z vseh dreves v vrtu smeš jesti, le z drevesa spoznanja dobrega in hudega nikar ne jej! Kajti na dan, ko bi jedel z njega, boš gotovo umrl!« (2,16-17) Adam ve, kaj mu Bog dovoli in kaj mu prepoveduje. Seznanjen je, da bo moral umreti, če bo kršil Božjo voljo. Toda prvi človek kljub temu ne uboga svojega Stvarnika in naredi po svoje. Kot bi si bil mislil: »Kaj boš Ti meni ukazoval! Jaz vem bolje od Tebe, kaj meni koristi!« Ko je Bog Adamu ustvaril še primerno pomočnico (2,18), sta si namreč postregla s prepovedanega drevesa spoznanja. Kačine besede, da bosta »postala kakor Bog« (35) lahko razumemo v smislu, da bosta tako sposobna, da Boga sploh ne bosta več potrebovala. Ravnala sta po svoji volji, po svoji pameti in sta bila prepričana, da si lahko sama najbolje uredita življenje. Skratka, Adam si je domišljjal, da ne potrebuje Božjih navodil, ker je sam dovolj sposoben in se lahko 'svobodno' odloča za uspeh v življenju. Vendar se zgodba v Genezi obrne drugače. Ko Bog išče prvega človeka, mu ta odgovori: »Slišal sem tvoj glas v vrtu, pa sem se zbal, ker sem nag, in se skril.« (3,10) Adama je postalo strah, bal se je! Pa ne le Boga, temveč predvsem samega sebe in svojih dejanj. Zelo hitro je spoznal iluzornost svoje želje po enakosti z Bogom oz. mu je postalo jasno, da je majhen in nesposoben. Ni postal enak Bogu, nasprotno, izgubil je Božjo bližino, ki jo pooseblja rajski vrt. Ko mora zapustiti svoj 'domači kraj' in se »v potu svojega obraza truditi« za preživetje (3,17), mu je dokončno jasno, da je 'zavozil' svoje življenje.

Adam v rajskem vrtu je podoba novodobnega človeka, ki je zavrgel Božje zapovedi in se začel ravnati po svoji pameti. V prepričanju, da lahko sam, brez Boga, doseže polnost življenja, si je na mesto Božjih zapovedi postavil svoja pravila za življenje; na mesto Božjih prepovedi je postavil svojo etiko; svoje sposobnosti pa je uporabil za tehnološke iznajdbe. Tako kakor Adam v Genezi tudi človek digitalne dobe počasi dojema, da je 'zavozil'; ne le svoje življenje, temveč da je planet, na katerem živi, pripeljal na rob propada.

Pri raziskovanju smo uporabili empirično metodo, ki temelji na opazovanju in zaznavanju dejstev. V humanistiki sicer ne uporabljamo meritev in eksperimenti-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa „Religija, etika, edukacija in izzivi sodobne družbe (P6-0269)“, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

ranja, pa je kljub temu empirična metoda tudi za nas uporabna. S pomočjo sistematične metode opazovanja, ki jo je mogoče ponoviti in preveriti, smo zbrali in analizirali podatke, ki smo jih pridobili z opazovanjem virov, torej dokumentov, ter analizirali besedila božjih zapovedi in Deklaracije človekovih pravic.

V prispevku nimamo namena razpravljati o umetni inteligenci s tehnološkega vidika, ker to ni naše poslanstvo in za to delo niti nismo kompetentni. Osredotočili se bomo na odziv teologije na človekovo uporabo moderne tehnologije in v luči Svetega pisma predstavili odgovor na vprašanje, ali moderna tehnologija v luči Božjega razodetja človeku koristi ali škoduje. Osredotočili se bomo na vprašanje, kje je človek naredil napako, da ga je danes, ko je visoko tehnološko razvit, strah samega sebe.

2. Sekularizacija

Sekularizacijo običajno opredeljujemo kot izrivanje Boga iz javnega življenja oz. prepričanje, da ljudje lahko vse storimo brez Boga. To drži, toda bistvo oddaljevanja od Boga je mišljenje, da človek ne potrebuje omejitev. V Prvi Mojzesovi knjigi beremo, kako Eva razloži kači, kaj jima Bog prepoveduje oz. napoveduje njuno smrt, če bosta pojedla prepovedan sad. Kača nato reče ženi: »Nikakor ne bosta umrla! V resnici Bog ve, da bi se vama tisti dan, ko bi jedla z njega, odprle oči in bi postala kakor Bog, poznala bi dobro in húdo.« (1 Mz 3,4-5) In sta jedla (3,6). Kača v bistvu prekliče Božjo prepoved in jima obljublja življenje brez omejitev. Zato lahko zapišemo, da se je sekularizacija začela z Adamom oz. da je bil Adam prvi liberalec, ki je ignoriral Božjo zapoved.

Kakor prvi človek želi tudi sedanja zahodna družba biti svobodna in delati vse po svojih željah in svoji pameti. Še več, liberalna družba v bistvu teži za tem, da bi naredila vse, kar je v njeni moči, da bi ignorirala omejitve in zgrabila vse, kar je na dosegu njenih rok. Nasprotovanje Cerkvi je v liberalni družbi v bistvu nasprotovanje omejitvam, ki jih krščanski nauk postavlja človeku. Vsako novo orodje namreč človeku daje občutek, da zanj nič več ni nemogoče, da nima več meja – da si lahko pridobi vse, kar si želi; skratka, da se lahko odreši sam, to je, da si lahko sam omogoči preživetje. V tem procesu liberalizacije družbe je pomenljiva primerjava Božjih zapovedi in „Deklaracije človekovih pravic“², ki jo je liberalna družba postavila na mesto *Dekaloga*.

Dekalog sestavljajo tri zapovedi: Veruj v enega Boga; Posvečuj Gospodov dan in Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji; ter sedem prepovedi: Ne skruni božjega imena; Ne ubijaj; Ne nečistuj; Ne kradi; Ne pričaj po krivem; Ne želi svojega bližnjega žene; Ne želi svojega bližnjega blaga. V bistvu je to deset omejitev, ki se dotikajo najbolj intimnih področij človekovega bivanja. Ker mnogi v zahodni družbi niso več priznavali Božje avtoritete, je bila leta 1789, s

² Slovenski prevod „Deklaracije človekovih pravic“ smo vzeli iz: Uradni list RS, št. 24/2018 z dne 13. 4. 2018.

Francosko revolucijo, sprejeta „Deklaracija človekovih pravic“, ki v 30 členih naveda 26 pravic in svoboščin, ki govorijo o najrazličnejših področjih posameznikovega življenja; od pravice do življenja, dela, enakosti pred zakonom do vere, družine, državljanstva, premoženja, izražanja in socialne varnosti ... Poleg teh pa v dokumentu najdemo zgolj tri prepovedi oz. eno dolžnost: nikogar se ne sme podvreči mučenju ali krutemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. (5. člen) Nikogar se ne sme samovoljno prijeti, pridržati ali izgnati. (9. člen) Nikomur se ne sme nihče samovoljno vmešavati v zasebno življenje, družino, dom ali dopisovanje niti ne sme žaliti njegove časti in dobrega imena. Vsakdo ima pravico do pravnega varstva pred takšnim vmešavanjem ali napadi. (12. člen) Vsakdo ima dolžnosti do skupnosti, kajti samo v njej je mogoč svoboden in poln razvoj njegove osebnosti. (29. člen)

Že sama razglasitev „Deklaracije“ je znamenje, da je človek zasedel mesto, ki ga je v družbi prej imel Bog. Na ravni družbenega življenja je laična država omeji vpliv Cerkve in religijo zamenjala z racionalističnim pogledom na svet (Trontelj 2022, 21). Primerjava Božjih zapovedi in določb „Deklaracije“ pa nam očitno pokaže, da Bog postavlja človeku omejitve, človek pa si (sam sebi) postavlja zgolj pravice. Namreč tudi tri prepovedi oz. ena dolžnost v „Deklaraciji“ so le na drugačen način izražene formulacije človekovih pravic. Nadaljnja primerjava Božjih zapovedi in „Deklaracije“ pa nam razodeva še eno zanimivo značilnost. Božje zapovedi od človeka zahtevajo napor; za njihovo uresničitev je treba vložiti veliko truda. Ko Bog človeku nalaga dolžnosti oz. omejitve, mu v bistvu govori: »V potu svojega obraza boš jedel kruh!« (1 Mz 3,19) Trud in trpljenje sicer lahko razumemo kot terapijo, ki jo Bog človeku nudi, da bi ga lahko odrešil, da bi mu lahko omogočil življenje, ki ga je z Adamovim padcem človek izgubil. „Deklaracija človekovih pravic“ pa že na prvi videz poizkuša človeku omogočiti, da bi zlahka, brez napore (in naporne terapije) živel in preživel; „Deklaracija“ od družbe zahteva, da posamezniku nudi vse, kar potrebuje za življenje, oz. je novodobni človek prepričan, da mu vse pripada in da mu je vse dovoljeno, ker je pač človek. V kontekstu človekove tendence, da bi sam, s čim manj truda, dosegel polnost življenja, lahko razložimo tudi izdelke človeških rok, ki jih imenujemo tehnologija.

3. Tehnološki napredek in etika

Človeku je lastno, da si pri delu pomaga z orodji, ki jih stalno izpopolnjuje. Zato najdemo v zgodovini tako imenovane tehnološke revolucije, ki so pomembni mejniki v razvoju izpopolnjevanja človekovih pripomočkov pri delu. Kot prvo lahko omenimo začetek kmetovanja, ko je človek opustil nomadsko življenje, zgolj pobiranje sadežev in lov. Kmet se je ustalil na nekem kraju in tam s preprostim orodjem obdeloval zemljo, ki mu je dajala sadove oz. hrano. Naslednja je industrijska revolucija, ko je človek izumil parni stroj, ki je nadomestil mnogo delavcev. Tretja stopnja v razvoju je elektrifikacija. Ne le, da je elektrika zamenjala paro, temveč je človeku omogočila delo ponoči. Informacijska revolucija je prinesla računalnike

in pozneje internetno omrežje. Ne smemo pozabiti niti atomske energije, s katero si človeštvo pomaga na različnih gospodarskih področjih, žal pa jo človek lahko uporablja tudi v vojaške namene za uničevanje. Zadnja stopnja (do sedaj) v tehnološkem razvoju pa je umetna inteligenca, torej stroj, ki se sam izpopolnjuje in uči, kako delati namesto človeka. Lahko bi rekli, da si človek želi, da bi ga umetna inteligenca posnemala v razmišljanju.

»Ni slabo«, bi ocenil nek zunanji opazovalec človekovega tehnološkega razvoja. Ampak že na prvi stopnji omenjenega razvoja bi se opazovalcu postavilo vprašanje, ali je tehnološki napredek za človeka dober, koristen, ali ne. Kot smo že zapisali, se zdi, da želi človek narediti vse, kar je v njegovi moči. Ampak, ali je to dobro? Na to vprašanje bodo različni ljudje različno odgovorili; glede na njihovo razumevanje dobrega in slabega. Izrazit primer različnega pojmovanja, kaj je dobro in kaj slabo, vidimo v sodobni družbi pri opredeljevanju do abortusa. V našem razmišljanju izhajamo iz opredelitve, da je dobro to, kar človeštvu kot skupnosti omogoča preživetje oz. nadaljevanje življenja. Ne le, kar posamezniku omogoča preživetje, temveč, kar omogoča preživetje celotni človeški skupnosti. Etika je nauk o dobrem, torej je to veda, ki opredeljuje, kaj človeški skupnosti omogoča preživetje in hkrati človeka opozarja in kaže na to, kaj človeštvo vodi v izginotje. Etično je torej to, kar človeštvu omogoča preživetje. Tudi, ko se izrazimo, da je nekaj dobro ,za človeka', tu ne mislimo posameznika, temveč imamo v mislih celotno človeštvo. V kontekstu takega pojmovanja etike se lahko vprašamo, ali človeku tehnološki pripomočki pri delu resnično nudijo življenje v polnosti ali pa so trojanski konj, v katerem se skriva nevarnost za človekov propad. Od industrijske revolucije pa do danes opažamo dve nasprotujoči si mnenji oz. dve reakciji ljudi. V 18. stoletju so v Angliji delavci uničevali stroje v tovarnah, ker so bili prepričani, da jim grenijo življenje. Zaradi strojev je veliko ljudi postalo brezposelnih, stroji so pomenili tudi začetek onesnaževanja okolja ... Isto vprašanje in podobne reakcije imamo tudi na (do sedaj) zadnji stopnji razvoja, ko izdelujemo stroj, ki bo znal sam razmišljati. Danes so očitki še tehtnejši. Ne le manj delovnih mest za ljudi, temveč nevarnost, da se bo stroj obrnil proti človeku in ga uničil. Alternativa se torej postavlja: ali podpirati ali zavirati razvoj? V družbi obstajata dve skupini ljudi: progresivna skupina, ki bi želela, da gre znanost z naglico naprej in da človek čim prej stori vse, kar mu znanost omogoča. Na drugi strani pa imamo skupino, ki zavira razvoj oz. ki ne želi, da človeštvo hiti in v naglici naredi napačne korake in se ne bo moglo več potegniti nazaj, ko bo ugotovilo, da mu taka tehnologija škoduje. V sodobni družbi je veliko takih dilem. Tudi v Cerkvi je nesoglasje glede novega in starega liturgičnega izražanja vere ... Eni bi radi bliskovit razvoj, takojšnje velike spremembe, drugi bi želeli, da se nič ne spremeni, celo, da se vrnemo na ,staro preizkušeno prakso'! Ti dve skupini druga drugo pogosto onemogočata pri delovanju. V nadaljevanju si bomo pogledali, kako o danem položaju razmišlja teologija.

4. Teološki problem

Teologi ne vidijo problema v moderni tehnologiji oz. strojih kot pripomočkih za delo, ki lahko človeku olajšajo trud in mu omogočijo lažje življenje. Na prvih straneh Svetega pisma lahko preberemo, da je Bog prva dva človeka blagoslovil, jima izročil zemljo, da ji gospodujeta: »Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo in si jo podvrzita; gospodujta ribam v morju in pticam na nebu ter vsem živalim, ki se gibljejo po zemlji!« (1Mz 1,28) V Drugi Mojzesovi knjigi nam Sveto pismo poroča, da je Bog ljudem dal celo svojega Duha, da bi imeli »modrost, razumnost in vednost za vsakršno delo« (2Mz 35,31). To, da smo ustvarjeni po Božji volji in da imamo Božjega Duha, torej pomeni, da je tehnološki razvoj po Božji volji. Dokument zadnjega vesoljnega cerkvenega zbora to dejstvo potrjuje: »Vedno je človek s svojim delom in duhovno močjo skušal bogateje razviti svoje življenje.« (GS 33) Tudi papež Frančišek je v Poslanici za svetovni dan miru 2024 zapisal: »Ko si ljudje s pomočjo znanosti in tehnike prizadevajo, da zemlja postaja dostojno bivališče za celotno človeško družino, delujejo po Božjem načrtu in sodelujejo z Njegovo voljo.« (Frančišek 2024, 1) Motika, parni stroj ali umetna inteligenca, med njimi v bistvu ni velike razlike; to so človekovi pripomočki za delo, ki jih krščanska teologija, na temelju Božje besede, popolnoma odobrava. Pač pa teologija vidi problem v človekovem mišljenju oz. prepričanju, ki pogosto spremlja tehnološki razvoj, da zahvaljujoč sposobnostim svojega razuma in posledično zahvaljujoč novim iznajdbam ne potrebuje Boga. Tu se novodobni človek popolnoma nič ne razlikuje od svetopisemskega Adama, ki je že v rajskem vrtu razmišljal, da ga bo spoznanje, védenje oz. sposobnost njegovega razuma odrešila in ga osvobodila izpod Božjega gospostva. Zato se je novodobni človek znašel v identičnem položaju kot prvi človek; strah ga je! Teologija torej vidi srž problema v razumevanju Božjega odrešenja. Ta tematika predstavlja najpomembnejše poglavje v teološki vedi; lahko zapišemo, da je nauk o odrešenju srčika vsakega religijskega nauka. Pravzaprav gre pri novodobnem človeku za problematično samo-odrešenje, ki ne le, da zavrača Božje odrešensko dejanje, temveč predvsem zavrača Boga in z Njim omejitve, ki jih Bog človeku postavlja. Tak način razmišljanja vodi v prepričanje, da bo popolnoma svobodni človek lahko sam sebi omogočil življenje v polnosti. Za lažje nadaljevanje našega razmišljanja bomo v nadaljevanju tematiko krščanskega pojmovanja odrešenja nekoliko osvetlili in izpostavili razliko med odrešenjem in samo-odrešenjem. Tako bomo spoznali teološko kritiko novodobnega človeka, ki raziskuje, se tehnološko razvija in si lajša življenje s svojimi iznajdbami.

4.1 Problem razumevanja odrešenja

Ko govorimo o odrešenju, se na poseben način dotaknemo življenja in tudi smrti³. Odrešenje je namreč pot iz smrti v življenje. Pravzaprav biti odrešen pomeni živeti, odrešiti nekoga pa pomeni omogočiti mu življenje. Obratno pa je teološki pojem za pot iz življenja v smrt pogubljenje. O vprašanju življenja in smrti ter o poti v življenje govorijo vse religije, filozofije in ideologije (pot iz zla k dobremu)

³ Pod besedo „smrt“ tukaj ne pojmujeemo le biološkega konca življenja, temveč vse, kar izničuje življenje.

ter konec koncev tudi znanost. Ljudje si niti ne postavljajo vprašanja, če je prehod od slabega k dobremu mogoč – hočejo ga! Znanstveniki ga iščejo po svojih lastnih močeh. Ljudje vere pa se pustijo voditi Božji volji, ki presega človeške sposobnosti (razodetje). Ona jih usmerja proti dobremu (včasih gre za časno, včasih za večno dobro). Slabo je imenovano greh. To, po čemer se različne religije razlikujejo med seboj, je razumevanje odnosa med Absolutnim in človekom. Ni pa izključeno, da se ta odnos spreminja v različnih zgodovinskih obdobjih. Vsekakor pa moramo razlikovati človekovo prizadevanje za rešitev iz slabega in religijski nauk, recimo Kristusov odrešenjski nauk, ki je sistem, sklop navodil, kako naj človek živi, da bo dosegel »življenje v polnosti« (Osredkar 2012, 11–23)! Pri posameznikovem prizadevanju za rešitev iz slabega položaja in iskanju dobrega pa zavzema posebno poglavje, ki ga imenujemo ‚samo-odrešenje‘.

Samo-odrešenje izraža samozadostnost pri iskanju in doseganju polnosti odrešenja. Avtosoterija je prepričanje, da je človek zmožen doseči odrešenje zgolj s svojo pametjo in z lastnimi prizadevanji. Tako, kakor smo že navedli zgoraj, da je bil Adam prepričan, da si sam lahko omogoči lepo življenje in da sploh ne potrebuje Boga. Z naukom o samo-odrešenju se srečamo na primer pri religijah in filozofijah daljnega vzhoda; nauk o preseljevanju duš uči, da si vsak človek pridobi življenje zgolj s svojim lastnim trudom oz. dejanji. (Osredkar 2012, 24–26) Posebno poglavje samo-odrešenja pa predstavljajo grške filozofske šole. Ker je evropsko razsvetljenstvo izšlo iz grškega racionalizma, bomo samo-odrešenju v grški filozofiji posvetili nekaj vrstic.

»Radikalna razlika v razumevanju pojma odrešenja pri Grkih in Hebrejcih se kaže pri sredstvu odrešenja. Sredstvo odrešenja je za Grke razum, katerega naloga je privedi človeka nazaj k njegovemu božanskemu bistvu, ki ga človek nosi v globinah samega sebe. Za Hebrejce pa je sredstvo odrešenja zgodovina. Zgodovina je moč ustvarjanja novega, je rezervoar vedno novih možnosti. V nasprotju z Grki, ki čas razumejo kot postopno oddaljevanje od izvorov in zato vedno večjo degradacijo, razumejo Hebrejci čas kot približevanje eshatološkemu trenutku univerzalnega miru in sprave, »ko bo volk prebival z jagnjetom in bo panter ležal s kozličem« (Iz 11,8). Čas je sredstvo, po katerem Bog vodi zgodovino vedno bližje k sebi, dokler ne bodo sile teme in sovraštva poražene in se bosta odprla »novo nebo in nova zemlja« (Raz 21,1).« (Petkovšek 2009, 18)

Robert Petkovšek je pokazal na pomembno razliko pri pojmovanju odrešenja med grško in izraelsko filozofijo. Helenistične šole so svojim učencem ponujale preprosta življenjska navodila, kakor npr.: »Carpe diem!«, ki so jih lahko uporabljali v konkretnih situacijah. Profesor želi poudariti, da so ljudje v antiki filozofijo razumeli kot dušno terapijo, posvečeno življenju po vzoru najvišjega Dobrega. Za preoblikovanje življenja po vzoru najvišjega Dobrega pa je potrebno globoko premišljevanje temeljnih resnic in obnavljanje zavesti o končnosti življenja. Terapevtsko vlogo filozofije nadgrajuje odrešenjska, ki jo dobro razloži Platonova prispodoba o votlini, ki predstavlja človekovo vsakdanjost, ki je neosebna, nepristna in

anonimna. V nadaljevanju Petkovšek razloži, v kakšnem smislu filozofija odrešuje, in pokaže na antičnega človeka, ki dela, govori, misli in se obnaša neosebno, saj počne, kar počnejo drugi, ker prevzema govorne, vedenjske in miselne vzorce drugih. Toda med njimi je nekdo, ki hrepeni po resnici, po svetlobi in premaga temo nezanimanja ter se reši iz votline in tako spozna resnico. Spoznanja ne more zadržati zase, ampak ga kot odrešenjsko sporočilo nese nazaj v votlino, kjer ga ne sprejmejo in mu ne sledijo, temveč ga umorijo. Petkovšek na tem mestu zaključi, da je poslanstvo filozofije odrešenjsko, ker filozofija odrešuje:

»Najbolj je odrešenjsko vlogo filozofije dodelal Plotin, ki prav tako kot Platon uporablja za temeljno orodje filozofije razum oziroma um. Sredi vsakdanjega življenja, ki je polno teme in neresnice, mora razum najti pot, ki vodi k izviru vsega, k Enemu in Dobremu. V Enem in Dobrem je navzoča polnost bivanja in z njo največja sreča. Vendar um te svoje poti ne zmore prehoditi sam, zato je v zadnjem delu deležen mističnega združenja z Enim. Združenje je delo Enega samega, je njegov dar, filozof se lahko nanj pripravlja z miselno askezo. V trenutku mističnega združenja filozof popolnoma odmre samemu sebi in doseže najvišjo blaženost, izstopi iz sebe in podari samega sebe, pride do čistega predrugačenja, božansko v človeku se vrne nazaj k Božanskemu. Razum, ki je na delu v filozofiji, človeka osvobaja in odrešuje, vendar zadnjega koraka k popolni blaženosti ne zmore sam, ta mu je podarjen.« (18)

Grški racionalizem je prežet z verovanjem v Dobro, h kateremu teži razum in ki tudi razumu ‚pomaga‘ pri odreševanju človeka. Evropsko razsvetljenstvo pa je z Descartesovim »Cogito, ergo sum« kakršnokoli presežnost odrinilo kot nepotrebno. Družbeno gibanje je v 18. stoletju v zahodnoevropskih državah zagovarjalo vlogo razuma na vseh področjih življenja, tudi v religiji. V katoliški teologiji so se v stoletju pred Prvim vatikanskim koncilom fideistom zoperstavili racionalisti, ki so zagovarjali vlogo razuma pri prepoznavanju Boga in Božjega razodetja. Razsvetljenci so si kritični razum predstavljali kot širjenje svetlobe v temi, oz. v prenesenem pomenu, je razum človeku povedal, kaj je zanj dobro in prav. Zato je bila vloga Cerkve v družbi močno zreducirana. Lahko bi govorili o znanosti kot religiji napredka, ki s svojim sistemom obnašanj zamenja obstoječe religije, katere v sekularizirani družbi izgubljajo svojo moč in vpliv. Tako imenovana sekularistična soteriologija prinese idejo, da se je človek sposoben sam odrešiti. Razum namreč človeka osvobaja različnih oblik suženjstva in ga lahko popolnoma osvobodi. Takšna miselnost se je razcepila v dve smeri: totalitarni sistemi in skrajni individualizem. Obema smerema je skupno prepričanje, da je človek v svoji lastni moči zmožen odrešiti samega sebe po politični poti. Glavna predstavnika razsvetljenske miselnosti sta Hegel in Marx. Prvi razvije miselni sistem za samo-odrešenje, drugi pa ga uresničuje v praksi (Marx in Engels, 201). Marx je prepričan v človekovo sposobnost preoblikovanja družbe v tako, ki ne bo več poznala zatiranja in izkoriščanja. Vlogo odrešenika je pripisal delavskemu razredu, ki naj bi človeštvo popeljal v novi, boljši svet. Komunizem je ideologija, ki ima zelo močne odrešenjske ideje. Tudi najbolj kruti politični režimi,

kot sta bila fašizem in nacizem, so pridobili na moči tudi zaradi ideoloških idej, ki so obljubljale boljšo prihodnost (Kerševan 1975).

Mnogi razsvetljenski filozofi so filozofijo opredelili kot nauk o odrešenju brez Boga. Luc Ferry, francoski filozof, ki se sklicuje na razsvetljensko izročilo, meni, da ima v razsvetljenskem kontekstu filozofija bolj kot kdajkoli odrešenjsko vlogo. Filozofija v tem primeru nadomesti religijo in ker ni več tradicionalnih ‚malikov‘, kakor so bili Bog, resnica, narava, lahko filozofija človeka končno povzdigne v boga in hkrati počloveči boga. Mnogi misleci tega obdobja so bili prepričani, da izginitve tradicionalnih vrednot lahko omogoči večjo človečnost človeka. Ko se človek žrtvuje za bližnjega, se zanj ne žrtvuje zaradi neke višje ideje ali zato ker bi mu to zapovedal Bog, ampak zaradi človeka kot človeka, v katerem prepozna nekaj absolutnega. V bistvu razsvetljenska filozofija odgovor na človekovo nemoč išče v moči znanosti, tehnike in napredka, ter predvidi odrešenje v zgodovini. Takšnim zgodovinskim, totranskim mesijanizmom je krščanstvo vedno nasprotovalo in poudarjalo, da odrešenjska moč izhaja iz Boga (Petkovšek 2009, 21).

Tudi teozofija⁴ in antropozofija⁵ uči, da se človek lahko odreši sam. New age prav tako zagovarja samo-odrešenje, ki ga interpretira v kontekstu stavka »pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal«. Nova doba je čas, ko naj bi se človek znova začel povezovati s koreninami svoje biti in se ne več zanašal na inštitucije, duhovnike, šamane itd. Sam igra aktivno vlogo pri odrešenju v smislu, da naredi vse, da postane ‚boljši človek‘, ali v kontekstu novodobne interpretacije, da poskrbi za širitev in razvoj zavesti. Po načelih mikrokozmosa-makrokozmosa je človek primoran storiti vse v svoji moči za samo-odrešenje, vendar še vedno v skladu s kozmičnimi zakoni, katerim je podrejen.

Podobno lahko govorimo o samo-odrešenju v kontekstu moderne ekonomije in znanosti, pri katerih človek zgolj s svojim razumom in lastnim prizadevanjem hitro gospodarsko in tehnološko napreduje. Zahodni človek je dosegel vrhunec materialnega blagostanja naše civilizacije. S pomočjo globalizacije pa se to blagostanje širi na vse celine sveta in pri ljudeh vzbuja hrepenenje po materialnem odrešenju. Vedno bolj smo ljudje usmerjeni v materialni svet in odklanjamo duhovno plat življenja. V materialnem svetu je merilo kvantiteta, prizadevamo si, da bi čim več imeli. Tu lahko govorimo o kultu ekonomije. Pozabljamo pa, da je človek primarno bitje odnosov. (Ocvirk 2009, 27–43)

4.2 Samo-odrešenje je pot v smrt

Krščanski nauk uči, da je za kakovostno življenje odpoved nujno potrebna. V evangelijskih namreč beremo, da polnost življenja najde zgolj tisti, ki se je pripravlj

⁴ »Teozofija (gr. θεός, ‚bog‘, σοφία, ‚modrost‘): Religijsko-filozofski sistem, ki zagovarja, da je mogoče priti na podlagi neposrednih mističnih intuicij in fil. raziskovanja do posebne vednosti o bogu in svetu.« (SRL, 1243)

⁵ »Antropozofija (gr. άνθρωπος, ‚človek‘): Gibanje, ki v sodobni različici obnavlja stare religijske, gnostične in okultne tradicije, pomešane s krščanstvom, da bi doseglo polno duhovno modrost o človeku. Po Steinerju človek doseže cilj na duhovni poti z meditiranjem in notranjimi vizijami. Tedaj vzpostavi stik z nadčutnimi bitji, prodre v razvoj komosa in vseh njegovih sedem stopenj ter dosega čedalje večjo popolnost in jasnovidnost.« (SRL, 57)

marsičemu odpovedati: »Kdor namreč hoče svoje življenje rešiti, ga bo izgubil; kdor pa izgubi svoje življenje zaradi mene, ga bo našel.« (Mt 16,25) Odpoved je temelj življenja v polnosti. To beremo pri vseh treh sinoptikih. Matej je zapisal: »Tedad je Jezus rekel svojim učencem: Če hoče kdo iti za menoj, naj se odpove sebi in vzame svoj križ ter hodi za menoj.« (16,24) Prav tako beremo pri Marku v 34. vrstici osmega poglavja in pri Luku v 23. vrstici devetega poglavja. »Odpoved sebi« pomeni sprejem svojih omejitev in se odpovedati marsičemu, kar bi sicer človek lahko naredil. Pravzaprav je odpoved kot taka nujno potrebna za osmišljanje vsakega človekovega življenja. Zato so Božje zapovedi, ki zahtevajo od človeka odpoved, merilo oz. pogoj za življenje že v Peti Mojzesovi knjigi: »Glej, danes sem položil predte življenje in srečo, smrt in nesrečo, ko sem ti danes zapovedal, da ljubi Gospoda, svojega Boga, da hodi po njegovih potih in izpolnjuj njegove zapovedi, zakone in odloke /.../ Če pa se tvoje srce obrne in ne boš poslušal in se boš dal zapeljati, da bi se priklanjal drugim bogovom in jim služil, vam danes naznanjam, da boste gotovo uničeni /.../ (5 Mz 30,15-20). Ker je novodobni človek, kakor Adam, zavrnil Božje zapovedi, zavrnil odpoved, se je s tem dejanjem odločil za smrt. Razlog za pogubljenje pa nikakor ni iznajdba in uporaba moderne tehnologije, temveč prepričanje, da človek ne potrebuje Boga oz. da lahko sam doseže polnost življenja. Od iznajdbe parnega stroja do iznajdbe umetne inteligence se namreč človek, prepričan v svoje sposobnosti samo-odrešenja, oddaljuje od Boga, se skriva pred njim in odriva od sebe vse, kar je povezano z Bogom, ter se »postavlja na svoje lastne noge«! Toda, prepričan, da mu ne bo treba več jesti kruha »v potu svojega obraza« (1 Mz 3,19), se je zavedel nevarnega položaja, v katerem se je zaradi svojih dejanj znašel, in ga je strah.

5. *Errare humanum est*

Ko ga Bog išče, Adam odgovori: »Slišal sem tvoj glas v vrtu, pa sem se zbal, ker sem nag, in sem se skrnil.« (1 Mz 3,10) Tudi človek danes ugotavlja, da ni gospodar položaja. Ko smo zgoraj napisali, da se je moderen človek »odločil za smrt«, nismo mislili le poetično. Človeštvu res grozi izginotje. Tehnološki razvoj je pripeljal gospodarstvo do hiperprodukcije, ki jo zahteva družba uživanja. Posledično je naš planet zelo onesnažen. Na mestu je vprašanje, če bo »zemeljski vrt« še lahko dal hrano človeštvu. Vremenske spremembe nas vse opozarjajo, da je položaj na našem planetu kritičen; orkani, poplave ali suša vse pogostejše uničujejo človekov življenjski prostor. Uživaški način življenja močno vpliva tudi na demografijo. V vseh razvitih državah se nataliteta drastično zmanjšuje, vse več pa je populacije, ki ni več delovno produktivna; ideologije spola uničujejo družino. Človek se je po »svoji pameti« naučil preprečevati rojstva, pobijati nerojene otroke in onemogle ter bolne do te mere, da so se začeli krčiti narodi⁶, in veliko vprašanje je, če ne bo človeštvo izginilo, ker ljudje ne bodo več rojevali otrok. Demografske napovedi

⁶ V vseh državah, ki so nastale na ozemlju bivše Jugoslavije, se razen Slovenije in Črne gore število prebivalcev drastično zmanjšuje zaradi prenizke natalitete in izseljevanja.

kažejo, da se bo krivulja, ki prikazuje število ljudi na svetu, kmalu močno obrnila navzdol in da bodo mali narodi izginili. (Gams 2024) Razvil je orožja, ki lahko naš planet spremenijo v prah. Z namenom, da bi na najlažji način, s čim manj napora preživel, človek izumi umetno inteligenco, ki bi delala namesto njega. Še predno pa jo je dokončno razvil, ga je že strah pred njo. Papež Frančišek v „Poslanici za 57. svetovni dan miru“ navaja razloge za človekov strah. Najprej omeni možnost širjenja lažnih informacij in zlorabe podatkov. Nato pa se razpiše o tehnološki diktaturi: »Algoritmom ne smemo dovoliti, da bi odločali, kako razumemo človekove pravice in da bi pustili ob strani temeljne vrednote sočutja.« (Frančišek 2023, 5) Umetna inteligenca namreč (še) ni sposobna sočutja in celo obstaja strah, da se bo osvobodila in se obrnila proti človeku. Predvsem pa je nevarnost, da najnovejša tehnologija pride v roke kriminalnim in terorističnim družbam.

V bistvu je umetna inteligenca samo vrh ledene gore procesa, ki se je začel s človekovim osvobajanjem izpod Božje superiornosti. Proces osvobajanja izpod Božje superiornosti je neetičen, ker civilizacijo vodi v izginotje, v smrt, v propad. Liberalistično pojmovanje svobode lahko primerjamo z vlakom, ki bi se osvobodil železniških tirov, ki mu omogočajo vožnjo, in zato vlak ne more drugače, kakor da se prevrne! Človek se želi osvoboditi Božje superiornosti, ker mu je v breme. A ko se znebi bremena, si izpodmakne tudi oporo, ker so Božje zapovedi za človeka breme in opora hkrati.

Motiti se je človeško. Ko povprečen človek razmišlja o tem latinskem pregovoru, se z njim vsekakor strinja. Hkrati pa si človekove pomanjkljivosti predstavlja kot neko „napako v sistemu“ oz., če se izrazimo v kontekstu biblične teologije, kot kazen za greh. Ker se je (prvi) človek uprl Bogu, je za kazen postal pomanjkljiv, ga je doletelo trpljenje, bolezn, nepopolnost pri delu in tudi smrt. Pa naj bo to kazen v smislu, da je Bog spremenil svojo (do tedaj) popolno stvaritev, ali pa, da je človek z grehom sam spremenil svojo človeško, do tedaj popolno, naravo v nepopolno. Kakorkoli že, zaradi nepopolnosti človek potrebuje pomoč drugega. Sam se ne more (od)rešiti. Prepričani smo, da ga lahko odreši le spolnjevanje Božjih zapovedi.

6. Sklep

Umetna inteligenca prodira na vsa področja življenja. Ko se je avtor tega članka pred mesecem dni peljal z RER železnico v Parizu, so potniki dobili obvestilo: »Na naslednji postaji bo na vlak vstopil žepar. Prosimo, da ste pozorni na svojo lastnino!« Med milijoni potnikov, ki se gnetejo na postajališčih, je umetna inteligenca sposobna prepoznati obraz človeka, ki je bil že večkrat obsojen zaradi žeparstva na javnih prevoznih sredstvih ... in potnike posvariti! Prispevke za demografsko konferenco na Inštitutu Jožef Stefan v Ljubljani od letos recenzira računalnik. Celo nekateri duhovniki se poslužujejo umetne inteligence, da jim napiše pridigo, ki jo potem preberejo pri maši v cerkvi. Res neverjetne so sposobnosti te nove tehnološke pridobitve. Upravičeno se človek lahko vpraša, kje so meje samo-izpopolnjevanja

računalnika in kje se bo človeku ‚zalomilo‘, da mu bo žal, da je sestavil računalnik, ki se lahko sam izpopolnjuje in ki bo morda dobil svojo lastno zavest. Vprašanje o etičnosti umetne inteligence je vsekakor na mestu, zato je tudi napetost med progresisti in zaviralci razvoja potrebna v smislu, ki ga bomo sedaj razložili.

Tehnologija avtomobila in vsakega vozečega vozila je zasnovana tako, da vsebuje dva najpomembnejša elementa: motor in zavore. Oboje je nujno potrebno in zelo smiselno. Če bi vozilo imelo samo pogon, bi zagotovo prišlo do nesreče. Če bi imelo samo zavore, se ne bi premaknilo z mesta. Tako sta tudi v družbi potrebni dve sili: progresizem, ki teži k novostim, torej k boljšemu, hitrejšemu in močnejšemu, ter tradicionalizem, ki upočasnjuje razvoj, dokler se ne razjasni, ali je inovacija dobra za človeka. Vendar pa morajo biti predstavniki teh dveh usmerjenosti povezani s konstruktivnim dialogom: »Pogovor je po mnenju psihologov, psihoterapevtov, teologov in filozofov za človekovo psihično stanje najboljše zdravilo. Pri tem pa ni pomembno samo, da se pogovarjamo, ampak tudi, kako se pogovarjamo – in kakšen je naš odnos do samega sebe in sogovornika.« (Jeglič 2022, 731)

Uporaba umetne inteligence je vsekakor lahko pogosto sporna. Predvsem dokler z njo še upravlja človek, ki je postal ne-etičen. Kaj pa, če bo stroj, ki se bo zavedel samega sebe kot osebe, začel verovati in spolnjevati Božjo voljo?

Kratiki

GS – Koncilski odloki 1980 [Gaudium et spes].

SRL – Bajt in Kocjan-Barle 2007 [*Splošni religijski leksikon*].

Reference

- Bajt, Drago, in Marta Kocjan-Barle**, ur. 2007. *Splošni religijski leksikon*. Ljubljana: Mordrijan
- Deklaracija človekovih pravic**. 2018. *Uradni list RS*, št.24/2018 z dne 13. 4. 2018.
- Frančišek**. 2023. Umetna inteligenca in mir. Poslanica svetega očeta Frančiška za 57. svetovni dan miru. Ljubljana: Družina.
- Gams, Matjaž**. 2024. Pregled planetarnih in lokalnih demografskih projekcij. *Information Society* 2024:10–17.
- Jeglič, Urška**. 2022. Reševanje kriznih odnosov v pedagoškem poklicu s pomočjo supervizije. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 3:725–735. <https://doi.org/10.34291/bv2022/03/jeglic>
- Kerševan, Marko**. 1975. *Religija kot družbeni pojav*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koncilski odloki**. 1980. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.
- Marx, Karl, in Friedrich Engels**. 1977. *Izbrana dela*. Zv. 1, *Prispevek h kritiki Heglove pravne filozofije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ocvirk, Drago**. 2009. Zunaj Cerkve veliko odrešenja. V: *Odrešenje in sprava, čemu?*, 27–43. Celovec: Mohorjeva družba.
- Osredkar, Mari Jože**. 2012. *Pojem odrešenja in nauki o odrešenju v svetovnih religijah*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Petkovšek, Robert**. 2009. Odrešenje v luči filozofije. V: *Odrešenje in sprava, čemu?*, 9–25. Celovec: Mohorjeva družba.
- Trontelj, Nik**. 2022. Ločenost Cerkve in države v Evropi: zgodovina in sedanjí trenutek. *Edinost in dialog* 77, št. 2:15–27. <https://doi.org/10.34291/edinost/77/02/trontelj>